

בפה רך, או מעת שהתחיל קושי השיעבוד, וגם במ"ש, כי גר יהיה זרעך, כמה יהי המספר הנורע אם ששים רבוא או שבעים נפש או אולי גם איש אחד דמיקרי זרעך, והקב"ה חישב את הקץ, דהיינו שמדד במדה היותר פחותה מיום שנולד יצחק, דגם תינוק בן יומו יש לו איזה צער כל שהוא ע"י שאבותיו מטולטלין מארצם, דאפשר שיחסר לו מעט משירות הראוי לו אילו היו אבותיו במקומם, וגם שלא היה אלא איש אחד, מ"מ נתקיים בזה גזירת כי גר יהיה זרעך, והוא כמ"ש, עד היכן תכלית יסורין וכו'.

אברהם אב המון גוים

ברכות ל"ב, ואעשה אותך לגוי גדול, א"ר אלעזר, אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע, ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפג"ך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד לא כ"ש, וקשה, למה הוא של רגל אחד, הרי גם בני מרע"ה הן מזרע אברהם יצחק ויעקב, ועי"ש במהרש"א, והנה מצינו בתפלת נחמיה, אתה הוא וגו' אשר בחרת באברהם, והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם, ונראה מזה, כי שימת שם אברהם, היה דבר גדול מאד, ובדאי יש בזה דברים נעלמים, אבל מ"מ צריך להבין גם פשוטן של דברים, ונראה ביאורו, כי עד אז היה שייך להאומה שיצא ממנה, ומעת הושם שמו אברהם נעשה לאומה בפני עצמו, וע"ז יורה שם אברהם, ככתוב, כי אב המון גוים נתתיך, ומפני זה אנו מזכירין בתפילותינו, רק שמות אברהם, יצחק ויעקב, ולא שמות הצדיקים שקדמו להם, כמו נח, שם, ועבר, אף שהננו מיוצאי חלציהם, מפני שהתחלת אומתנו היא מאברהם, ואין שייכות לאומתנו לשם ועבר, ומה שאמר הקב"ה למרע"ה, הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, אין פירושו, שיכלה רק את האנשים, אלא שיבטל ח"ו את האומה, וממשה תתחיל אומה אחרת, חדשה, וא"כ אין שייכות להאומה החדשה אל אברהם וכו' כמו שאין אנו שייכים, לשם ועבר, ולא יהיה, אלא כסא של רגל אחד.

הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים

ר"פ אלו נערות, הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים, ובתוס' שם הקשו מהא דאמרינן, לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה, אלמא יכול אדם לשמור עצמו מן הפורענות? ותי' התם, מן הפשיעה יכול לשמור עצמו, דהא ודאי שבידו להמית עצמו וכו', אבל צינים ופחים לעולם לא יבאו עליו באונס, אם רוצה להיזהר עכ"ל, ומ"ש דודאי שבידו להמית עצמו, לולי דבריהם היה אפשר לומר, דאין שום חילוק בין עצמו לאחר, דכמו שאין ביכולתו להרוג אדם אחר, אלא א"כ נגזר על פלוני שיהרג, ה"נ אין בידו להמית את עצמו, אם לא נגזר עליו שיהרג, ומ"מ הרוצח חייב מיתה, וז"ל הרמב"ן פ' לך, בפסוק כי גר יהיה זרעך, ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה, לא ינקה הלסטים ההורגו, בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש, עכ"ל, וה"ה, להורג את עצמו, ודאי נגזר עליו בר"ה שיהרג, דאל"כ לא היה יכולת בידו להרוג את עצמו, כמו שאין ביכולתו להרוג אחרים אם לא נגזר עליהן מיתה, ומ"מ רשע הוא שהרג את עצמו, כאילו הרג אחרים, וע"כ אסור לאדם להעמיד את עצמו במקום סכנה, כמו שאסור לו להעמיד אחרים במקום סכנה ואין שום הבדל בין עצמו לאחר, ובגליון תוס' שם הקשו מהא דתנן, על כרחך אתה חי, ולפי הנ"ל הדברים כמשמען, שאין ביד האדם כלל להרוג את עצמו אם לא נגזר עליו שיהרג, וז"ל חובת הלבבות שער הבטחון פרק ד', וכן אין ראוי לאדם להכנס בסכנות, בבטחונו על גזרת הבורא וכו', שימות ויהיה הוא הממית את עצמו והוא נתבע על זה, כאילו המית זולתו מבני אדם, אע"פ שמותו על הדרך הוויא בגזרת אלקים וברשותו וכבר הוזכרנו, שלא להמית שום אדם וכו' עי"ש, ודברי תוס' צ"ע גם מה שסיימו, דצינים ופחים לעולם לא יבאו עליו באונס, תימה, דאטו מי לא משכחת שנשרפו ביתו ובגדיו בימי הקור? וצ"ע, ועיין פ' מי שמת קמ"ד, לא שנו אלא שחלה בפשיעה וכו', היכי דמי בפשיעה? כדרכי חנינא דאמר,

הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים, שנאמר וכו', ומדפריך היכי דמי בפשיעה, ומשני ע"י צנים ופחים, משמע דא"א שיחלה אדם בפשיעה רק ע"י צנים ופחים דילפינן מקרא, מיהו קושית הגליון אכתי תיקשי בהא דתנן על כרחך אתה חי, דהא משכחת לה שימית את עצמו ע"י צנים ופחים דילפינן מקרא דוהו בידי אדם.

לא קם כמשה

כתב הרמב"ם בהל' תשובה, שכל אדם ראוי להיות צדיק כמשה רבינו ואף שהתורה העידה ולא קם כמשה, היינו לענין נבואה ולא בצדקתו. אבל באמת הדבר פשוט מאד שאי אפשר לשום אדם להגיע למדרגתו של משה רבינו ע"ה גם בצדקתו, וא"כ דברי הרמב"ם צריכין ביאור. וזהו ביאורן: מצינו בכתוב כי מרע"ה נקרא בשם עבד ה' ופירש הרד"ק בריש יהושע כי גדר עבד הוא, שאין קנין לעבד בלא רבו ויד עבד כיד רבו ומה שקנה עבד קנה רבו, וכזה היה מרע"ה שכל כחותיו וחושיו ודעתו היו כולן קודש לה' לבדו ולא השתמש בהן לשום צורך אחר רק לה'. והמדה הזאת נדרשת מכל איש ישראל כדתנן וכל מעשיך יהיו לשם שמים. והדבר הזה מוכרח מאליו, דהא כל מה שיש לו לאדם נקצב לו במדה ומשקל לתכלית הנרצה ולא ניתן לו שום דבר לבטלה וא"כ ע"כ חובתו להשתמש בכל מה שניתן לו לעבודת השי"ת. וזו היא מדרגתו של מרע"ה. ואף שבדאי אפילו אם יעבוד אדם בכל כחותיו אלפי אלפים שנה לא יגיע עד קרסוליו של מרע"ה, היינו מפני שלא ניתנו לשום אדם כחו ובינתו של מרע"ה, אבל בשביל זה לא נגרע כלום מערכו של אדם פשוט, שהעני בקרבן עני יוצא ידי חובתו כמו העשיר בקרבן עשיר. ואחד המרבה וכו' וזו היא כינת הרמב"ם שכל אדם יכול להיות צדיק כמשה רבינו, היינו שכל אדם לפי ערכו ולפי כחותיו יכול להיות עבד ה', כמו משה רבינו לפי כחותיו.

נבואת משה

רמב"ם סוף הל' טומאת צרעת בענין לשה"ר, ומה מרים שלא ייברה בגנות אחיה אלא שהשוותה אותו לשאר הנביאים וכו' ק"ו וכו' עיי"ש ומקורו בספרי. והנה בעיקרי הדת שמנה הרמב"ם בפיה"מ (פ' חלק) מנה שם עיקר אחד שכל דברי נביאים אמת ועוד עיקר אחר שנבואת מרע"ה היתה למעלה מנבואת כל הנביאים, ויפ"ז האומר כי נבואת מרע"ה שוה לנבואת כל הנביאים ה"ז כופר באחד מעיקרי הדת ודינו כמומר לכל התורה ואין לו חלק לעוה"ב. וקשה איך אפשר ללמוד בק"ו ממרים לענין איסור לשה"ר שהמספרו לא יצא מכלל ישראל וגם איך אפשר לומר על מרים הנביאה שיצתה מכלל ישראל ח"ו? וי"ל שהעיקר הזה למדנו מפרשת מרים שאמר להן הקב"ה "לא כן עבדי משה פא"פ אדבר בו במראה ולא בחידות וגו'", אבל בשעה שדיברה מרים עדיין לא נאמרה הפרשה ההיא ולא נודע עדיין העיקר הזה ודיבורה אז לא היה בו כפירה בעיקר מעיקרי הדת, אלא לשה"ר שמיעטה מדרגת מרע"ה מכפי שהיה באמת, אבל עכשיו אם יאמר אדם, כמו שאמרה מרים, שנבואת מרע"ה איננה גדולה מנבואת שאר הנביאים, ה"ז כופר באחד מעיקרי הדת.

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ

יומא פ"ה, תוס' ישנים ד"ה תשובה בעי וכו', שרגיל ר"ת לומר, דתלמוד תורה טפל לגבי דרך ארץ מדקתני, יפה ת"ת עם ד"א, אלמא ד"א עיקר, כדדייקינן פ' החולץ גבי שומרת יבם וכו'. ולא נראה לרבינו אלחנן לומר דתורה אינה עיקר וכו', ראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי, ותנן, במ"ח דברים תורה נקנית, במיעוט דרך ארץ, עכ"ל, ונראה, לפי מ"ש בעל המאור, בספר הצבא: מדה שנית, דבר אמור בשני מקומות בלשון אחד, וענין שניהן חלוקין ורחוקין זמ"ז וכו', עיי"ש, והוא כלל גדול בהרבה